

# PATRIA'DAN PATRIOT'A: BATILI 'VATAN' KAVRAYIŞI ÜZERİNE BAZI SORULAR

SUMMARY FROM PATRIA TO PATRIOT: SOME QUESTIONS ON THE CONCEPTION OF  
WESTERN 'WATAN'

AHMET DEMİRHAN\*

## ABSTRACT

In this study, the main aim is to interrogate the Western conception of vatan (patria) with respect to its characterization as a ratio to gauge the non-Western conceptions. According to generally accepted conception, patria in Western languages refers to the place (a polis or a civitas) that is primordially political. Thus this place is acknowledged as the location of the identity, the loyalty and the authority. Forever, this politically defined conception contain one's participation of administration of the place as a 'citizen'. Dying for the patria and struggling for patria are also appraised as the duties of this so-called 'citizen'. But as we interrogate the meaning of the word pater of the patria within the Indo-European conceptions, it seems that patria is related not to genealogical father, but to somehow mystically defined one; so patria means the place where the brothers who think themselves mystically descended from some father that is supremely reigned as a qualification of the Supreme God of Indo-Europeans. This study further elaborates the consequences of this qualification.

**Keywords:** Watan, Patria, Polis, Citizen, Indo-European, Heavenly and Universal Father, Brotherhood.

## ÖZ

Bu makalede Batı'da 'vatan' anlamına gelen patria kelimesine yüklenen anlamlar tartışılarak patria kelimesinin başka diyarlar için nispet halini alması sorgulanmaya çalışılmaktadır. Genel olarak kabul edilen görüşe göre, 'vatan' Batılı anlamıyla siyasal bir içeriği haizdir. Böylece aidiyetin, sadakatın ve otoritenin yeri halini alırken, vatandaş da daha başlangıçtan itibaren ait olduğu yer itibarıyla bir kente veya ülkeye katkıda bulunan, idaresinde pay sahibi olan ve patria'sı için mücadele eden, gerekirse de ölen kişi olarak sunulmaktadır. Oysa Hint-Avrupa dil ailesinde 'baba' anlamına gelen pater'den türetilen patria, daha yakından incelendiğinde hem kabile (veya ona benzer soydaş veya kandaş bir yapı) ve hem de 'baba'nın yüceltilmesiyle oluşan dolayısıyla fiziksel baba ile mitik ve mistik bir şekilde bağlı olunan baba arasındaki bir ayrıma dayanan bir bölünme ile kurulur. Vatan da semavi addedilen bu ikinci babaya mistik bir biçimde bağlı kardeşlerin diyarı anlamına gelen bir ufka sahiptir.

**Anahtar Kelimeler:** Vatan, patria, Kent, Vatandaş, Hint-Avrupa, Semavi Ve Evrensel Baba, Biraderlik.

Gönderim Tarihi: 01.08.2018 Kabul Tarihi: 25.10.2018

\* Dr.

*Vatan* kavramının Osmanlı'nın modernleşme döneminde nasıl ve hangi süreçlerden geçerek *siyasal bir anlam* kazanmaya başladığına dair belirli bir 'anlatı' olsa da bu 'anlatı'nın kendinde mündemiç hususiyetlerini de belirleyecek derecede hakim bir kıyaslama Bernard Lewis'ten gelir. Lewis'in kıyaslamasının önemi, sadece bu anlatıya dair bir 'hüküm' vermesinde yatmaz; aynı zamanda onu bir 'nispet' içine de yerleştirmeye çalışmasından oluşur. Bu açıdan Lewis, Osmanlı modernleşmesi sırasında millet, milliyetçilik, vatan, etnisite (ya da unuttuğumuz karşılığıyla kavmiyet) gibi kavramlar etrafında oluşan tartışmaları, dahası bu tartışmaları şekillendiren veya onlarca şekillenmiş siyasal (kimlikleri değil) pozisyonları içeren 'anlatı'yı, aslında kimi zaman ihtilafı, kimi zaman çelişik hususlar içeren, kimi zaman muğlak kalmış anlamların ve siyasal pozisyonların bastırılması adına, tek bir 'hüküm'e ve tek bir 'nispet'e bağlar: hüküm, vatan kavramının Osmanlı'da (ve genel olarak Ortadoğu'da) "siyasal bir içeriği" olmadığını işaret ederken 'nispet' de onun kökleri Grek ve Romalı olan Batılı *patria* kavramını, bu kavramın daha başından, kelimenin ortaya çıkışından itibaren siyasal olduğunu işaret eder (Lewis, 1993).<sup>1</sup>

Lewis'in makalesi, tahmin edilebileceği üzere, Homer'in *İlyada*'sından kısa bir pasaja dair kısa bir gözlemlerle açılır ve sonra Roma dünyasına geçer:

*İlyada*'nın on ikinci kitabında Truva kahramanı Hektor, Polydamas'ın uğursuz alametlerin eli kulağındaki savaşta kötü bir neticeyi öndemiş olabileceklerine dair endişelerine aldırmayarak, onu güçlü bir biçimde şöyle temin eder: 'tek alamet var, ülken için savaşmak'. Hector alamet konusunda yanıldı, çünkü kendisi öldürüldü ve Truva da yok oldu; ancak savaşma ödevi etkilenmedi. Yüzyıllar sonra Roma şairi Horace, *Odes*'inde bir adım daha ileri gider ve 'ülken için ölmek tatlı ve yerindedir' diye belirtir. Yukarıdaki alıntılarda ülke diye çevrilen Grekçe *patris* ve Latince *patria*, kuşkusuz ki akrabadır ve her ikisi de baba demek olan kelimelerden türer. Her ikisi de babaya ait ve ataya ait yurt [home] anlamını taşır (Lewis, 1993: 166).

Ancak "babaya ya da ataya ait yurt" olmasına rağmen *patris*'in ve *patria*'nın önemli bir özelliği vardır. Bunlar her ne kadar "yurt" anlamını taşıyalar da daha çok "kent"i, Grekçe adlandırmayla *polis*'i işaret ederler ve "kent" de, "siyasal aidiyetin, sadakatın ve otoritenin normal birimi"dir. "Bir Grek ya da Romalı sadece bir kent sakini değildi; kentinin idaresinin biçimlenmesine ve yürütülmesine katılma hakkıyla ve buna mukabil onun amacı için mücadele etme ve gerekirse ölme göreviyle birlikte, Grekçe *polites*, Latince de *civis* [anlamında] bir vatandaşı (citizen) o". Bu tanım, sadece "siyasal aidiyet",

1 Bernard Lewis'in "Country and Freedom" adlı bu makalesi, önce "Watan" adıyla yayınlanmıştır. Bkz., Lewis, 1991.

“sadakat” ve “otorite” için “normal” bir “birim” tanımlamakla sınırlı kalmaz; hatta bu normallığın sınırlarından oluşan bir “vatandaş”ı da tanımlamakla yetinmez. Kentin idare edilmesinde pay sahibi olmak da belirli bir siyasal aidiyeti ve otoriteye sadakati mümeyiz olan “vatandaş”ı tanımlamaya yetmez: Onun için mücadele etme (*pugna pro patria*) ve gerekirse ölme (*pro patria mori*) “görevi” de verir.

Lewis’e göre, böyle bir siyasallık içinde gelişen *patria*, her ne kadar Roma İmparatorluğu *polis*’ten ya da *civitas*’tan çok daha geniş bir alana yayılan bir yapı arz etse de ve bu durum aidiyeti bir kentten daha büyük ölçeklerdeki eyaletlere ya da “günümüzde ülke [country] dediğimiz şey”e yaymış olsa da, “*patria* için savaşma görevi” Roma döneminde de, daha sonra kilisenin ve feodal kralların ya da lortların ağırlık kazandığı “Orta Çağ ve ilk modern Avrupa”da da devam etmiş, hatta daha da güçlenmiştir. Hatta Bizans “Otokrat”ı ya da Kutsal Roma “Kayzer”i bütün Hristiyan Alemi’nin başı olduğunu iddia etse de, bir çok Hristiyan toprağında yönetim egemenliklerini teritoryal olarak tanımlayan İngiltere ve İskoçya kralı, Danimarka ve İsveç kralı, Lehistan kralı, -Müslümanlardan alındıktan sonra- İspanya ve Portekiz kralı gibi bölgesel adlarla anılan krallar tarafından yürütülmüştür. Nihayetle “hemşehri [compatriot]” ya da “memleketli [countryman; köylü, taşralı anlamları da olan bir kelime]” anlamlarına sahip olan Grekçe *patriotes* ve son dönem Latincesindeki *patriota*, kişinin ülkesinin hizmetine ve amacına adanması şeklinde yeni bir anlam kazanarak, “*patriot*’un [vatanseverin] duygularını ve inançlarını işaret etmeye başlamıştır. İşte Milattan Önce’nin *patria*’sından Lewis belirtmese de genel kabule göre “erken 18. yüzyılda” (Koselleck, 2009: 226) gerçekleşen *patriot*’a geçişle *patria*’daki siyasal anlam da dönüşüme uğramaya başlamıştır. Bu durum, *patria*’nın başlangıçtan itibaren kazandığı siyasal anlam nedeniyle gerçekleşmiştir: “Kent”, ilgili yerlerin altını çizerek belirtmek gerekirse, Lewis’e göre, “*siyasal* aidiyetin, sadakatin ve otoritenin *normal birimi*”dir çünkü. Kent, yani *polis* ya da *civitas* olmayan yerde siyasallık normal şartlar altında ya yoktur veya on sekizinci yüzyıldan itibaren Batılı *patria* kavramının etkisinde gelişmeye başlamıştır.

Lewis yaklaşık on sayfalık makalesinin iki sayfayı ancak bulan bu *patria* kısmından sonra Farsça, Türkçe ve Müslümanların konuştuğu diğer dillerde de aşağı yukarı aynı şekilde kullanılan Arapça *watan* kelimesinin gelişimini anlatmaya geçer. Hükmü nettir: Bu kelime, “bir biçimde farklı bir evrime sahipti”. *Vatan*’ın *patria*’yla nispeti de o kadar açık olacaktır: “*Vatan* ismi *patris*’in ya da *patria*’nın babaya ait veya ataya ait çağrışımlarının hiçbirisine

sahip değildi; ama basitçe kişinin *benimsenmiş* ya da *geçici olan ikamet mekânı* anlamına geliyordu”. Ayrıca, “siyasal içerikten yoksun olan *watan* kelimesi, -yurt [home] ya da memleket [homeland; sıla, anayurt] anlamında- birçok hissî *özdeşleşmelere* sahip”ti (Lewis, 1993: 167). Kısacası, vatan, “sadakat”ın, “otorite”nin ve en önemlisi “siyaset”in, yani normal olanın değil, “hissin, yakınlığın, nostaljinin bir odağı”ydı, o da “sadece sınırlı bir oranda aidiyet” içerecek şekilde. Sonradan, özellikle Fransız Devrimi’nin etkisiyle, on sekizinci yüzyıl sonları itibarıyla siyasal anlam kazanacaktı.

Anlatının bundan sonraki kısmı hayli aşınadır. Bunu Lewis’i izlemiş olan ya da Lewis’in metninden habersiz olarak yaklaşık olarak aynı şeyi anlatan ve genelde (x’in arzuya göre doldurulabilen içerik olarak aynı, ancak kavramsal olarak farklı bir şeyi işaret ettiği varsatılırsa) “x’ten vatana” gibi bir geçişi vurgulayan birçok anlatıda bulabiliriz (örneğin, Durgun, 2011 ve Özkan, 2012). Ancak *patria*’dan *patriot*’a (füze olan, yani havai *patriot*’a değil [Ahronheim, 2018], teritoryal, toprağa bağlı *patriot*’a) ve özellikle de *patriot(ism)*’e (yani, genel anlamıyla bir ideolojiye) uzanan çizgide, kısaca ifade etmek gerekirse, *Batı hattını teritoryal, Doğu hattını da göçebe ya da hissî olarak kurgulayan* Lewis’in anlatısında, Batı hattına dair hiç bir sıkıntı yok mudur?

Bu makalede hüküm kısmını değerlendirmeyi başka çalışmalara ertele-yerek<sup>2</sup> sadece Lewis’e özgü olmayan, vatan konusunda neredeyse her Batılı çalışmada kullanıldığı rahatlıkla gösterilebilecek nispet kısmı üzerinde duracağız. Dolayısıyla amacımız, bir hükme varmak için kullanılan nispetin, buradaki biçimiyle vatan karşılığı kullanılan *patria*’nın daha başından siyasal olduğu iddiasının çerçevesini çizmeye çalışmak ve bu nispeti oluşturan unsurları eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutmak. Aşağıda daha ayrıntılı tartışacağımız üzere, ‘baba’ anlamına gelen *pater*’den üretilen *patria* kavramının daha baştan siyasal olduğunu iddia edebilmek, bir takım sorunları da beraberinde getirir. Her şeyden önce ‘baba’ya ait olanın nasıl adlandırıldığı büyük önem taşır ve adlandırmayı yapanın kimliğini soruşturmayı gerekli kılar. İkincisi, siyasal olamı belirleyen unsurlar olarak ortaya çıktığı iddia edilen *polis* ya da *civitas*’ın neye tekabül ettiğini tartışmayı gerektirir. İşte burada bu iki alanı tartışmaya açarak, *patria*’nın Lewis’in iddia ettiği kadar siyasal

2 Bu vesile ile bu çalışmanın vatan konusunda daha geniş bir araştırmaya bir ‘giriş’ niteliği taşıdığını belirtelim. Araştırmanın ilerleyen aşamalarında Lewis’in kısaca değindiği, ancak bize daha geniş bir araştırma için de ipucu sunan kavramları ve iddiaları Orta Çağlardan modern dönemlere kadar değerlendirmek yanında modernleşme öncesi ve sonrası Osmanlı toplumlarında vatan kavramının nasıl kullanıldığını da incelemeye çalışacağız. Dolayısıyla burada ileri sürülen bazı varsayımların araştırma-nın ileri aşamaları için birer konu başlığı olduğunu belirtmek yerinde olacaktır.

bir anlam taşıyıp taşımadığını; taşıyorsa bunun Lewis'in ona yüklediği yükü taşımaya muktedir olup olmadığını değerlendireceğiz. Kuşkusuz ki böyle bir değerlendirme, böyle bir nispete nazaran ulaşılan hükmün de sorgulanması için hayati bir değer taşıyacaktır.

## I

Önce Lewis'in *patria*'ya dair çözümlerinde rastlanan bir kaç sıkıntı üzerinde duralım ve nispete dair araştırmamızı yönlendirecek soru ve sorunları bu yolla tespit edelim: Lewis, Homer'in *İlyada*'sından aldığı pasajda Polydamas'ın savaşa girmemesi konusunda uyardığı Hektor'un cevabının tamamını sunmaz, sadece bir kısmını alır. Polydamas, yüksekten uçan bir kartal gördüğünü; orduyu solunda bırakıp geçen bu kartalın pençelerinde canlı ve kocaman kızıl bir yılan tuttuğunu; ancak daha yuvasına varmadan ve yavrularına vermeden yılanı pençelerinden bıraktığını belirterek "biz de tıpkı öyle olacağız" (Homeros, 2008: 293; Homer, 1991: 322) diye Hektor'u savaşa girmemesi konusunda uyarması üzerine Hektor, Lewis'e göre, sadece semavi kehanetvari alametlere değil "tek alamet"e, "ülke için savaşma" alametine inandığını söylemiştir. Lakin antik Greklerden Amerika'ya kadar uzanan bir 'fedakârlık' hattında hayli başat politik teolojik bir unsur olacak "pro patria mori"nin ("ülke için savaşma"nın) daha bu rüşeym halinde, Hektor'un Polydamas'a söylediği sözler, başka unsurlar da içerir: "*Uzaklardan gürleyen Zeus'un buyruklarını unuttun mu, / bana söz vermişti o, işmar etmişti. / Ne o, geniş kanatlı kuşlara mı inanalım, / kulak asmam, aldırımam ben kuşlara, / ister sağa, şafağa uçsunlar, güne doğru, / ister sola doğru, sisli karanlıklara uçsunlar. / Bir tek buyruk var, Zeus'un buyruğu, / tek mil insanlarının, tanrıların kralı Zeus'un. / Bir tektir en doğru belirti, / o da der, yurdunu savun.*" (Homeros, 2008: 293; Homer, 1991: 333)

İmdi, Hektor'u Polydamas'un uyarısına rağmen kaybedeceği savaşa sürükleyen şey, kartal (ya da füze olan *patriot*) gibi göksel olan, Hektor'a söz veren, "işmar" eden, tek buyruk sahibi Zeus'un buyruğuna sadakat midir, yoksa *patri*'e beslediği sadakat midir? Ayrıca Zeus kimdir? Dahası Hektor'un ölümü pahasına savunduğu kent, aslında kimindir? Eğer ortada bir "babaya ait" ya da "ataya ait" bir tanım varsa, Lewis'in belirttiği gibi *patria* bir *pater*'e bağlılıksa, Hektor'un uğruna savaştığı kentin *pater*'i kimdir? Hektor'un buyruğunu dinlediği Zeus'un oğlu Dardanos'un torunu olduğu ve Truva'nın adına kurulduğu söylenen Tros'un mu, yoksa savaşı surlardan izleyen, oğullarının Achilles tarafından öldürüldüğünü gören Hektor'un annesi ve babası

Hecuba ve Priam'ın mı? Hem de Achilles'in anne ve babasından bağı kopmuş birisi olarak sunulduğunu da hatırladığımızda? İşte burada öncelikle ortaya koymaya çalışacağımız sorun, 'baba'ya ait olduğu söylenen *patria'nın kime nazaran adlandırıldığı meselesi olacak*. Başka bir ifadeyle 'baba'nın kimliği ve neliği üzerine odaklanacak.

Öte yandan, Lewis'in Horace'ın *Odes*'inden aldığı 'ülken için ölmek tatlı ve yerindedir' dizesinde de bir sorun vardır. Elbette Horace'ın, Latincesiyle, "Dulce et decorum est pro patria mori" olan dizelerindeki "pro patria mori" kısmı, sadece kendi döneminin değil, Orta Çağların seferberlikleri için de, modern dönemin savaşları için de önemli bir vecize olacaktır (Kantorowicz, 1951; Post, 1952; Koht, 1947). Bu ifadeye, Birinci Dünya Savaşı'nda savaşırken yaralanan, ateşkesten bir hafta kadar önce de aldığı yaralar nedeniyle ölen, savaşa dair şiirler yazan en iyi şairler arasında sayılan *Wilfred Owen'in Horace'den doğrudan alıntıya da yer veren "Dulce et Decorum Est" adlı savaş karşıtı şiirinde olduğu gibi, "büyük yalan" adı verenler de çıkacaktır* (Ancona, 2008: xxix). Muhtemelen bağlamına bakmadan Horace'tan alıntı yapan Lewis'in sorunu ise burada Latin şairin, alıntılanan dizenin devamında, sadece memleketini seven askerinin değil korkak askerinin de nihayetinde öldüğünden bahsetmesidir: "Yerli toprağın için ölmek tatlıdır ve yerindedir: ölüm, kaçan adamı da / kiristen kaçamayan adamı da bulur / savaştan kaçan gencin titreyen sırtını da" (Horace, 2008: 91).<sup>3</sup> Bu belki "*patria için ölmek*" ifadesine pek haleb getirmez; ancak *patria'nın* çok da sadakat gösterilmeyen bir şey olduğunu da gösterir. Öyleyse *patria aslında nedir?* İkinci amacımızı, bu soruya başka bir olası cevap aranması oluşturacak.

Lewis'te karşılaştığımız üçüncü sıkıntı *polis*'i *civitas*'la eşleştirmesidir. Oysa hem bunlar birbirlerinin mukabili değildir ve hem de her birisini ayrı ayrı ve her ikisini de birden *patria*'ya bağlamak çok da kolay değildir. Aslında bu bağ kurulmadan sadece varsayılmış, bu da "Batı medeniyeti"nin sonraki yıllarındaki "gelişmeler"e hamledilerek olabildiğince siyasal bir varsayım dayandırılmıştır. Zaten Lewis'in *patria*'yı bir yandan "babaya ait ve ataya ait" olarak tanımlaması ile *polis*'i ya da *civitas*'ın sakinini "kentinin idaresinin biçimlenmesine ve yürütülmesine katılma hakkıyla ve buna mukabil onun amacı için mücadele etme ve gerekirse ölme göreviyle birlikte, Grekçe *polites*, Latince de *civis* [anlamında] bir yurttaş" olarak tanımlaması arasındaki çelişki, bağın gerçekten sorunlu olduğunu gösterir. Babaya ait olunan bir

3 Çeviride (muhtemelen) *patria*'ya "native land" dendiği için biz de ona göre "yerli toprak" dedik. Alıntılarımız dizelerin altına düşülen notta "antik çağdaki savaşlarda kaçan düşmanı kirişe vurmamak yaygındı" diye bir not düşülmüş. Muhtemelen köle olarak satmak için.

yerde babadan ya da onun etkisinden veya yarasından ayrılarak ‘vatandaş’ nasıl olunabilir? Yoksa ‘vatandaşlık’ derken kastedilen ‘babanın yarası’na da tabii olmak mıdır? Ya ortada Freud’daki gibi ‘asal baba’nın öldürülerek (veya faraza öldürülerek; bir öldürme fantezisi geliştirerek) bilfiil veya bilkuvve yenilmesi, fiilen ya da fantezide bir yamyamlık; ‘baba’nın, bu yamyamlıktan sonra ancak ‘asal baba’ olması, böylece de aynı ‘baba’nın hem *patria*’nın ve hem de *polis* ile *civitas*’ın ortak babası addedilmesi vardır: Kısacası, *patria*, asıl babayı ister fantezilerinde isterse de fiilen öldürmüş ‘kardeşler’in kendi aralarında babayı öldürmek için oluşturdukları ‘pakt’ın ya da ‘toplumsal sözleşme’nin diyaridir.<sup>4</sup> Veya *polis* ile *civitas*, vatandaşlık düşüncesinin henüz gelişmesine imkan tanımayacak kadar küçük kabile toplumları, en fazla kabile federasyonlarıdır;<sup>5</sup> ancak genel kabile veya kabile federasyonları oluşumundan farklı olarak, burada, tıpkı Haçlı Seferi’nde seferin gerekçesinin Filistin’in artık “Ahd-i Atik’in Vaat Edilmiş Toprak’ı (*terra repromissionis*)’i) olmaktan çıkıp Kutsal Toprak, *terra sancta* olmasına”, bir “*patria Christi*” haline gelmesine, sonra da bu Kutsal Toprak’ın Fransız Krallığı’nın kendisini merkezileştirirken bir *patria* olarak bizzat Fransa’nın kendi mevcudiyetine hamledilmesine benzer bir şekilde (Mastnak, 2002: 119-120 ve 249), *toprağın şu ya da bu şekilde kutsanması* vardır. İşte buradaki üçüncü amacımızı da, *patria’nın nasıl bir pakt oluşturduğuna dönük bir araştırmaya girişmek* oluşturacak.

4 ‘Kardeşler’in (Fransız Devrimi’nin teslisinden birisi olan ‘kardeşlik’in, ‘fraternite’nin de evveliyatı olup olmadığı tartışılabilir) bu ‘toplum sözleşmesi’ fikrini, *Baba’nın öldürülmesinden ve yenmesinden sonra ortaya çıkarak ‘yasa’ fikrinden önce de kardeşler arasında bir yasa olması gerektiği düşüncesini de içeren* bu fikri, Derrida’dan aldım. Bkz., Derrida, 1997; ayrıca Derrida’nın (başka yerlerde de olsa da en çok) *Özgürlük Deneyimi*’nde “Komünite özgürlüğün ölçsüzlüğüne paylaşıyor. Bu ölçsüzlük bir hiçlikle [nothing], hiçliğin kendisiyle nispeten ölçülme olgusundan ya da jestinden başka bir şeyden oluşmadığından, komünitenin paylaştığı da özgürlüğün ortak ölçüsü (zlüğü)dür. Dolayısıyla ortak ölçüye sahiptir; ancak her şeyin atfedildiği verili bir ölçü anlamında değil: varoluşu paylaşmanın fazlalığı ya da ölçsüzlüğü anlamında ortaktır. Bu eşitliğin ve ilişkinin özüdür. Bu ayrıca kardeşliktir, tabii eğer kardeşlikten şu anlaşılacak gerekcekse: kardeşlik her türlü hissi çağrışımlar bir yana ... aynı aile tarafından birleştirilenlerin ilişkisi değil, *Babaları* ya da ortak tözleri, onlara özgürlüklerini ve bu özgürlüğün eşitliğini vererek *ortadan kaybolmuşların* ilişkisidir. Bu, Freud’ta, sürünün insanlık dışı Babasının oğullandır: Babanın parçalanmış bedenini paylaşmada kardeşler [brothers] olmuşlardır” görüşünde olan Jean-Juc Nancy’ye de cevap verdiği Derrida, 2005’e bkz. Ayrıca Nancy için bkz., Nancy, 2006: 95 (çeviriyi Derrida’nın alıntılıdığı pasajla kıyaslayarak bir hayli değiştirdim). Nancy’nin kardeşlik yorumu, Freud’un asal sürü hikayesinde ister amaçlansın isterse de amaçlanmasın -ki amaçlanmış olması kuvvetle muhtemeldir-, hayli Hristiyanidir; oğul dininin özgürlüğü, eşitliği, kardeşliği ve komünitesidir. Bu araştırmamızın sonraki aşamalarının da odaklanacağı meselelerden birisi olacaktır.

5 “Genelde Antik Grek polis’inin, akrabalıkla tanımlanan daha eski klan toplumlarının aksine, özerk bireysel tercihlerle kurulduğu ileri sürülür. Fakat bu ilke bütün Grek polis’lerinde geçerli değildi... Atina’nın zirvesi olarak görülen Perikles çağında vatandaşlık akrabalıkla belirleniyordu ve yabancılar (diğer polis’lerden gelen insanlar) dışlanıyordu” der mesela Kojin Karatani (Karatani, 2018: 26-27).

## II

Émile Benveniste, Hint-Avrupa dil ailesine ait toplumlarda başat kavramları incelediği *Dictionary of Indo-European Concepts and Society*'de *patria*'ya doğrudan bir bölüm ayırmaz. Ancak bütün bir çalışma, sanki en geniş anlamıyla *patria*'yı anlatıyor gibidir. Öyle ki *Dictionary*'de üç yerde geçen *patria*'yla doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili olan hususlar, sanki büyük bir aile, (kendi kullandığı bir ifadeyi geniş bir dil ailesi için kullanmak icap ederse) bir *Grossfamilie* olan Hint-Avrupa dil ailesi içinde bile *neredeyse* bir 'hiyerarşi' kurar. Bu da öyle bir hiyerarşidir ki aslında Lewis'ın *patria*'yla çizdiği sınırları *neredeyse* antik döneme kadar yayar: Hint-Avrupa dil ailesi içinde, bir tarafın *polis* ya da *civitas*'la kendisini ayırttığı, diğer tarafın ise *polis* veya *civitas*'ın içinden çıktığı *Grossfamilie* düzeyinde kalan, kendisini ve başkasını adlandırması kendi içinde ayrı bir bölünme yapmadığından ancak kendisi ve başkası üzerinden gerçekleşen bir yapılanma ortaya çıkar.

Öyleyse Benveniste'nin Batılı kavramların sadece etimolojik geçmişini araştırmakla kalmayan, ayrıca toplumun bu kavramlar çerçevesinde nasıl kavrandığını da izah etmeye yönelik *Dictionary*'sinin özellikle soydaşlık ve sosyal statü bölümlerine *neredeyse* musallat olan *Grossfamilie*'den başlayalım: *Grossfamilie*'yi Benveniste birkaç açıdan ele alır. Öncelikle bu aile, Hint-Avrupa dil ailesindeki soydaşlığı kurumsallaştırırken onun paternal ve patriarkal olmasına dayanak kılınır. "Hint-Avrupa kelime dağarcığının en durağan ve güvenle oluşmuş öğeleri" olan soydaşlıkla ilgili terimler, ona göre, "paternal çizgideki zürriyete dayanan ve erkeğin zürriyeti ile yakın ailelerinin bir atanın [ancestor] etrafında zümreleştiği" bir yapıya sahip olmasının ortaya çıkardığı bir ailenin bir nevi örneği gibidir. Örneği gibidir; çünkü Benveniste, antropolojik ve etimolojik çözümlerini, 19. yüzyılda hala Sırbistan'ın bazı bölgelerinde rastlanabilen bu aileyle örnekler. Hint-Avrupa dil ailesinin "sözcük dağarcığında içkin olan aile yapısı, (on dokuzuncu yüzyılda Sırbistan'da hala gözlenen) '*Grossfamilie*' tipini temsil eden patriarkal bir toplumun aile yapısıdır" (Benveniste, 2006:161).

Ayrıca Homer'in destanlarından çıkarsanan bir tarafı da olduğundan, denebilirse mitolojik özellikleri haiz kaynaklarca da doğrulanan bir aile yapısıdır bu. Benveniste'nin tabiriyle "Homerik toplum" da *Grossfamilie* bir yapı içerir. Yine de "Homerik toplum"un bu yapısı, aslında "Hint-Avrupa kelime dağarcığının dışı soydaşlığın ifadesi açısından niye zayıf" olduğunu izah etmek için kullanılır. Dolayısıyla *Grossfamilie*, "Homerik toplum"da "karının kocanın ailesine girmek için kendi klanını terk etmesi"ni öngören bir aile yapısına dayanak olarak gösterilir. Başka bir ifadeyle, Hint-Avrupa dil ailesine



ait toplumlarda soydaşlık tabirleri, erkek sulbüne ağırlık vermektedir. Böyle bir toplum yapısında ise dışardan gelenler, geldikleri aileye mahsus akrabalık ilişkileriyle tanımlanırken ve bu nedenle soydaşlık tabirleri bu özellik çerçevesinde biçimlenirken, “erkek için karısının akrabalarını hususi terimlerle ayırt etme için herhangi bir zorunluluk yoktur, çünkü onlarla birlikte meskûn olmaz”. Onlara herhangi bir hususi terimle değil, genel olarak “akrabalar” diye atıfta bulunmakla yetinir (Benveniste, 2006: 161). Ancak sadece “Homerik toplum” a has da kılınmaz; *Grossfamilie* “Roma toplumunda [da] tekrar eder” (Benveniste, 2006:194).

Benveniste, bu patriarkal ve paternal aile yapısını şöyle betimler:

Çoğunlukla yirmilik, bazen otuzluk ve hatta altmışlık üyelerden oluşan [*Grossfamilie*'nin Sırbistan'da baki kalan örneğinin adı olan] *zadruga*, genelde karşılaştığımız çekirdek aileden hatırı sayılır oranda büyük bir birimdir: ortak hanede yaşayan oğulların sayısı kadar çekirdek aileyi birleştirir. Bu aile, kesin olarak patriarkaldır. Ancak, bir yabancı, bir kızla evlenerek bir üye olabilir: [bu durumda] sülale kadın mirasçı üzerinden devam eder. Damat kendi statüsünü kaybetme noktasında yeni ailesine iştirak eder... Karısının aile adını taşır, çocukları da öyle; çünkü kendi isminin artık sosyal statüsü yoktur (Benveniste, 2006:172).

Elbette her şey bir ‘iç güveylik’ durumunu da içeren *Grossfamilie*'nin içinde olup bitmiyordur ve elbette tarihte bilinen ilk aile yapısı olan bu yapıdan başka, örneğin anaya dayalı terimlerin ve bir soydaşlık anlayışının hakim olduğu tarih-öncesi bir dönem de olmuş olabilir. Lakin Benveniste için Hint-Avrupa dil ailesinin bu ‘model’ ailesi, daha sonraki yapılaşmaları da etkileyecek bir hüviyettir. Başka bir ifadeyle, birçok şey ondan doğar. Sadece soydaşlık ya da toplumsal statü terimlerinin birbirleriyle ilişkileri ya da diyelim ki özel mülkiyet değil, *patria* da. Benveniste bunu “*Grossfamilie*'nin dağılması” ya da “parçalanması” olarak ifade eder. Lakin parçalanmadan *patria*'ya giden yol hayli dolaylıdır. Bizi Hint-Avrupa dil ailesinin birçok alandaki birçok terimi arasında dolaştıracak bir yolculuğa çıkmadan, olabildiğince basitleştirerek ifade edersek, “uygarlığın önemli bir olgusu” olarak “bizzat kurumların bir dönüşümü”, aslında bu parçalanmanın neticesinde ortaya çıkar: Örneğin bir zamanların “mıntıka” [quarter] ya da “köy” anlamlarına gelen kelimeleri yerine yeni tabirler, (mesela kabile anlamındaki “*tribus*” ya da kent anlamındaki “*civitas*” şeklinde) yeni düzenlemeler belirir (ve bu ve benzeri düzenlemeler özellikle Grek ve Latin dünyasında gerçekleşir). Böylece iki büyük dönüşüm yaşanır:

[Birincisi] “*Grossfamilie*”nin ayrı ailelere dağılması [ya da parçalanması]. Antik dönem, evlilikten sonra bütün oğulların kendi ailelerini yetiştirerek

birlikte yaşamaya devam ettiği, bazen de kızların da kendi kocalarını getirdiği "Grossfamilie"yle nitelenmiştir. Bu evrede, bireysel mülkiyet yoktu; bütün aile arazisi [domain] bölünmemiş bir mülkiyetti. Mirastan da tam olarak söz edemeyiz; çünkü "Grossfamilie" bizatihi malik olarak kalmıştır ve onun temellükleri üzerindeki hakları hiç müruru zamana uğramamıştır. Sonra "Grossfamilie" parçalandı. Ekonomik nedenlerle, oğullar erken yaşta ayrıldı. Nasyon artık herhangi gerçek bir kuruma tekabül etmediğinden, *Grossfamilie* çok nadir kullanılmaktadır. *Grossfamilie*, sonraki nesiller yeni yurtlar [home] buldukça çok küçük birimlere bölünmüştür ... Neslin soykütüksel çizgisine dayalı eski toplumsal bölünmeler yerini giderek ortak bir habitat tarafından belirlenmiş gruplaşmalara bırakmıştır (Benveniste, 2006:252).

İkinci dönüşüm ise bu parçalanmanın yerini neyin aldığını gösterir:

İkinci dönüşüm ortak bir kasaba [township] olan bir *polis*'te (πόλις) Akhali savaşıların oluşturulmasıydı. Bu evrim yavaş yavaş eski toplumsal çerçeveyi yeni teritoryal bölünmeler lehine ortadan kaldırdı. Eski toplumsal bölünmeler *soykütüğüne göre yapılanmış bir toplumun coğrafi olarak alt bölümlere ayrılmış bir toplumla* tedrici yerdeğiştirmesine yol açtı (Benveniste, 2006: 252; italik eklendi).

Başka bir ifadeyle, aslında *polis* ya da *civitas*, *Grossfamilie*'nin Hint-Avrupa dil ailesine mensup her yerde değil, sadece antik Grek ve Latin diyarında gerçekleşen bu parçalanması neticesinde onun yerini aldığını göreceğimiz başka unsurlarla, ama yine patriarkal ve paternal olan unsurlarla birlikte gelişir. Sadece Grek ve Latin diyarında; çünkü Benveniste şunu iddia eder: "Grekçe *polis* (πόλις) ile Latince *civitas* terimini birlikte ele almalıyız. Tabiatı itibarıyla ortak bir şeye sahip değildir onlar, lakin tarih onları önce Grek etkisinin muazzam olduğu Roma uygarlığının oluşumunda ve sonra da modern Batı uygarlığının gelişmesinde birleştirmiştir" (Benveniste, 2006:298).

Ancak bu nasıl gerçekleşmiştir? Yine aslında her birisi birbirlerine bağlanacak olan onca Hint-Avrupalı terimin uzun etimolojik açıklamalarının koridorlarında kaybolmadan, kısaca ifade etmek gerekirse: bir bölünmeyle. Buradaki bölünme, *Grossfamilie*'nin parçalanması ya da dağılması değildir. Bölünme, burada, tam da neden Türkçedeki *vatan* kelimesinin kökeni olan Arapça *wṭn* kökünün taşıdığı 'konaklamak, ikamet etmek' anlamlarının aksine, 'babaya ait, ataya ait' anlamına gelecek bir anlama sahip *patria*'nın 'babacıl' bir yön taşıdığıyla alakalı bir bölünmedir.<sup>6</sup> Ancak öncelikle bir iç/dış arasındaki bir bölünme değildir bu. 'İç'te yaşanan bir bölünmedir.

6 Toplumları antropolojik olarak 'anaerkil' ve 'babaerkil' diye bölmenin tarihsel bir gerçeklikten ziyade olumsal, hatta pederane ya da pastoral toplumları normalleştiren bir bakış açısı olup olmadığını sorgulamayı gerektirecek bir durumdur bu. Her bir bölünme, karşıtı savunma için kendisini normal addeder.

Bu bölünmeye geçmeden önce iki hususu daha belirtelim: Birincisi, Benveniste *Grossfamilie*'ye bir ad vermez. Örneğin ona klan ya da aşiret denmez. Ayrıca özellikle sosyal statülerle ilgili bölümde Hint-Avrupalıların daha sonra Georges Dumezil tarafından ayrıntılı olarak incelenecek “üç işlev”inden de (Benveniste, 2006: 227-238 [“Tripartition of Function” bölümü]), toplumun “dört bölüm”e ayrılmasından da (Benveniste, 2006: 239-260 [“The Four Division of Society” bölümü]) bahsetmesine rağmen, *Grossfamilie*'nin bunlarla ilişkisine dair doğrudan herhangi bir şey de bulamayız. “Üç işlev”, toplumun rahiplik, savaşçılık ve çiftçilik işlevini ifa eden kesimlere ya da Dumezil'in adlandırmasıyla büyücü, kahraman, kral işlevlerine (Dumezil, 2012; Dumezil, 2016; Dumezil, 2018)<sup>7</sup> denk düşen bir ayrışmayı işaret ederken hem ‘baba’ya dayalı bir *Grossfamilie* ve hem de bir kralın, bir büyücünün ve bir de kahramanın var olduğu bir *Grossfamilie*'yi aynı anda düşünmek güçtür.<sup>8</sup> Dörtlü bölünme ise, hane, klan (ya da fratri), kabile ve ülke<sup>9</sup> diye bir taksimatı içerdiğinden ve dolayısıyla “[n]eslin soykütüksel çizgisine dayalı eski toplumsal bölünmeler yerini giderek ortak bir habitat tarafından belirlenmiş gruplaşmalara” bırakması anlamına gelebileceğinden, onun, *Grossfamilie*'nin parçalanmasının sonucu olan bir bölünmeyi işaret ettiği söylenebilir. Ancak *Grossfamilie*'den *patria*'ya ulaşan hattı toplumun dörtlü bölünmesiyle alakalı görmek de zordur. Bunlar nihayetinde, denebilirse, *Grossfamilie*'nin palto-sundan çıkan bölünmelerdir ve her birim kendi içine kapalı ayrı bir bütün olarak değil, kendinin bir üstündeki birimle hiyerarşik bir ilişki içinde kururur.<sup>10</sup> Dahası, yatay bir dağılımı işaret ederler. Oysa *patria* gibi bir ‘babacıl’

7 Dumezil'i model olarak eski Türk toplumunu üç işlev açısından inceleyen bir çalışma Sencer Divitçioğlu'ndan gelmiştir. Divitçioğlu'nun çalışması, eski Türk toplumunun soydaşlık ve aile yapısına dair aslında parça parça bilgi bulunsa da oldukça dağınık olan çeşitli incelemeleri bir araya getirmesi açısından da dikkat çekicidir. Lakin Dumezil'i model almasının çalışmaya ne kazandırdığından çok ne kaybettiğinin de iyi incelenmesi gerekir. Bkz., Divitçioğlu, 2016. Bu kitap, Divitçioğlu'nun daha önce Kök Türkler adıyla yayınlanan çalışmasının gözden geçirilmiş ve değiştirilmiş biçimidir. Bu husus bile Divitçioğlu'nun yönteminin sağlamlığı konusunda kuşku duymak için yeterli sebeptir. Ancak, yeniden belirtilmelidir ki, Divitçioğlu, dağınık bir biçim arz eden antropolojik eski Türk tarihi çalışmalarını bir bütün haline getirmeye çalışmasıyla takdir edilmelidir. Bkz., Divitçioğlu, 1987.

8 Benveniste “üç işlev”in sanki evren kavrayışı açısından önemli olduğunu ima eder gibidir: Bu üçlü düzen tarafından tanımlanması dışında toplum kavranılamaz, evren tanımlanamaz”. Bkz, Benveniste, 2006:235.

9 Burada “ülke”, “country” karşılığı kullanılmıştır. Bu elbette sonradan “ülke” anlamını kazanacak bir terimin geçmişe hamledilmesi olarak değerlendirilebilir. Aslında Benveniste'nin bütün çalışmasının bir tür *patria* tasvirini içerdiğine dair tezimizle uyumlu olarak, buradaki “country”ye *patria* demek de mümkündür.

10 Zaten Benveniste de şunu iddia eder: “Başlangıçta var olan şey, bir bütün olarak toplumdu, önce aile, sonra klan, sonra da kent değil. Toplum, kökeninden itibaren, kendisini oluşturan birimlere bölünmüştü”. Benveniste, Dictionary of Indo-European Concepts and Society, s. 253. Ayrıca bkz.: “Atinalılarda,

bir terimdeki ifade hayli dikeydir ve aslında bizzat bir 'baba'nın adlandırması olması da imkânsızdır: 'Baba' kendisine ait olana 'babaya ait' anlamına gelen bir ad vermiş değildir. Olsa olsa bir 'baba'ya atfedilen bir adlandırmadır ve *oğullar tarafından* yapılması hayli muhtemeldir. Öyleyse *patria*, tıpkı "üç işlev"deki gibi ama onun yukarıdan aşağı inen hattının tersine, aşağıdan yukarı çıkan bir hatta gerçekleşen bir anlamlandırmayı haiz olmalıdır.

İkincisi bölünmenin niteliğiyle ilgilidir. Burada bu niteliği daha iyi yanıtılabilmek için Benveniste'nin kendi çözümlenmeleriyle değil, Marcel Gauchet'nin bir toplum olmanın ön şartı olarak gerekli bulduğu bir bölünmeyle izah etmek daha açıklayıcı olacaktır. Gauchet, ilkel toplumlarda<sup>11</sup> görünmez güçlere, tabiatüstü varlıklara inanmanın anlamını ele aldığı bir makalesinde, ilkel insanların doğayı kontrol edemedikleri, ondan korktukları için bu kontrolsüzlüğü ve korkuyu gidermek amacıyla şimdi 'ilkel din' dediğimiz şeyi icat ettikleri şeklindeki kanaati sorgularken ve bu sorgulamanın neticesinde 'din'in ve 'devlet'in nasıl aynı ama çapraşık bir ilkenin farklı şekillenmeleri olduğunu iddia ederken, ilk topluma dair dikkat çekici, ancak hayli Durkheimci bir tez ortaya atar: bir toplum, toplum olabilmek için kendisini bölmeye ihtiyaç duyar.<sup>12</sup> Bu ihtiyaç, bir zorunluluk olarak belirmez, bir *karar* olarak belirir:

[K]arar, sosyal alanın iç işleyişine ilişkin bir amaca yönelik olarak alınmıştır... Her durumda, toplumun kendisiyle arasında koyduğu bir mesafe, o olmaksızın toplumun da var olamayacağı sosyal doku içindeki bir içsel kopuş vardır. Toplumu oluşturan temel yapı unsuru, kendi kendisiyle yarattığı kopuştur ... Dolayısıyla toplum bünyesindeki ayrım, herhangi bir ayrım değildir. Bu ayrım, tam olarak, sosyalliğin ilksel siyasi yapılanmasına ilişkin bir ayrımdır ve bu ayrımın merkez noktası, toplumun kendisi hakkında düşünmeye başlayabildiği, kendisini anlama donatabildiği ve gerek kendisi ve gerekse toplum dışı alan üzerinde eylemde bulunabildiği nokta şeklinde tanımlanabilir (Gauchet, 2013: 46-47)<sup>13</sup>

---

toplumun antik biçiminde, génos'un üstünde phratría, phratría'nın üstünde phul vardı". Bu üstünde olmak üste doğru bir hiyerarşi çizmek anlamına değil, yan yanılığın geometrik dağılımı anlamına alınmalıdır. Bkz., Benveniste, 2006:257.

11 Unutmayalım ki polis ya da civitas da ilkel bir toplum tasnifi içinde değerlendirilmelidir; ya da en azından ilkel toplumun bir sonraki aşaması olarak görülmelidir. Buna "antik" ya da "klasik çağ" adını vermek durumu değiştirmez. Aksi takdirde onca tannya dair anlatıyı sanki modern toplumlardaki romana eş değer bir okumaya tabi tutmaya kalkışan mitolojik ya da başka türlü çözümlenelerin bizi çekmeye çalıştığı tuzağa düşeriz.

12 Batılı bütün teolojik-politik bölünmelerin mantığı da aslında buna dayanır. Bunun için bkz., Lefort, 2006.

13 Burada Gauchet'nin tezini önemsemekle onun tezine tamamen katıldığımızı da belirtmiş olmuyoruz. Gauchet'nin tezi, Benveniste'de karşılaştığımız bölünmelerden başka bir bölünme biçimini ifade edebilmek için uygun bir vasıta sunuyor. Aksi takdirde Gauchet'nin tezi, daha baştan toplumu tamamıyla

İşte Benveniste’de üç işlev ya da dörtlü bölünmeden daha ilksel olan, belirli bir karara dayanan ve *Grossfamilie*’nin ayrışmasıyla başlayan bir bölünme daha vardır ve bu bölünme, tıpkı Gauchet’in asal toplumun toplum olarak kendisini oluşturabilmek için gerekli kararını yansıtabilecek nitelikte bir bölünmedir; denebilirse sembolik bir bölünmedir, neyin toplumun sembolik kuruluşunda kendisini kendisine döndüren, ancak kendisine eşit kılmayan olduğu konusunda karar verici bir tarafı olan bir bölünmedir. Bu bölünme ne toplumun işlevleri açısından üçlü ve ne de sosyal statüleri açısından dörtlüdür; tam da Gauchet’nin ima ettiği üzere toplumu olmasa da *patria*’yı oluşturacak şekilde *ikilidir*. Başka bir ifadeyle, *patria* böyle ikili bir bölünmenin, bir tarafı toplumun kendi sınırını ya da ufkunu oluşturan sembolik, diğer tarafını da o şemsiyenin altında deveran eden fiili (tarihi, ekonomik, toplumsal, kültürel, mitolojik, dinsel ve benzeri her türlü sıfatı içerecek denli geniş de olabilen fiili) bir durum olarak görmenin neticesi oluşur. Henüz ortada habitat ya da teritori yoktur; sadakat ya da aidiyet de; gerekirse uğruna mücadele edilecek ve ölünecek bir değer de; *polis de civitas* da. *Öyleyse bu ilk bölünmeyi nasıl tespit edebiliriz?*

### III

Benveniste Hint-Avrupa dil ailesi içinde Grek ve Latin diyarına ait dillerde özellikle *patria*’nın da kökü olan baba anlamındaki *pater* kelimesi ile erkek kardeş anlamına gelen *frāter* kelimesinde *ikili bir yönden bahseder*. *Her birisinde farklı uzanımları olsa da bu ikili yön, sadece kandaşlık ya da soydaşlık veya sosyal statü tespiti için yararlı görünmez; Benveniste’nin polis veya civitas ile bu ikisinin modern Batı uygarlığı arasındaki ilişkiyi kurarken tarihsel olarak birleşmiş olduklarını söylemesinde görüldüğü üzere, modernliğe kadar uzanan bir hat oluşturmaya da yarar. Başka bir ifadeyle, Benveniste, Hint-Avrupa dil ailesi içinde soydaşlık ya da kandaşlık üzerinden birisi mitolojiden teolojiye, ama sonraları da sekülerleşerek*

---

belirli bir ‘içkinlik’ düzeyinde tanımlar. Toplumun kendi kendisini kurarken “bölünmemiş bir bütün” olarak kurmasının toplum fikrini mantıken dışlayacağı için kendi dokusunda böyle bir ayrım, böyle bir bölünme gereklidir. Böyle bir ‘içkinlik’ fikri elbette ki hayli moderndir ve dahası modernliğin icadını gerçekleştiren Hristiyanlığı, seküler halleriyle bile, ister istemez modelleştirir. Bu nedenle burada Gauchet’den alıntı yaparken ilksel ya da kökensel bölünmenin ciddi itirazlarımızın olduğu “din” tarafından gerçekleştirildiği ve daha sonradan “din”in yerini “devlet”e bırakacağı şeklindeki tezlerini dikkate almayarak alıntı yaptık. Böyle bir ‘içkinlik’ Gauchet’ye de özgü değildir; geneldir. Örneğin toplumla kendi arasındaki bölünmeyi ‘hiatus’ [yank, mesafe, aralık, boşluk] ile açıklayan ve bunu bir ‘içkinlik’ düzleminde sunan, ancak daha girişte böyle bir ‘içkinlik’ içinde dahi olabildiğince ayrımcı tanımlamalar yapan bir çalışma için bkz., Lawlor, 2006. Kendisine Merleau-Ponty’yi dayanak alan Lawlor, kitabının girişinde, neredeyse kökensel denebilecek bir şekilde, “Doğu” ve “Batı” arasında, Bernard Lewis’in *patria* üzerinden yaptığı ayrımlar benzeri keskin ayrımlar çizer.

modernliğe uzanan ve birisi de (denebilirse) aileden en fazla soydaşlık ve kandaşlık ilişkilerine kadar uzanabilen iki ayrı hat tespit eder. *Patria* işte bu hat üzerinde Lewis'teki gibi bir anlam kümesi oluşturur.

Bu ikili hattın ilk ayağı *pater* üzerinden kurulur. Hint-Avrupa dil ailesinde -bir iki istisna dışında- neredeyse aynı kullanımı haiz olan ve 'baba' anlamına gelen ve kökünün *pāter* olduğu tahmin edilen Latince *pater* kelimesi, Sanskritçede *pitar*, Grekçede *padr*, Gotçada *fadar*, Toharcada ise *pācar* şeklinde kendisini gösterir. Ne var ki Benveniste 'baba' anlamına gelen ve Hititçede *atta* olarak geçen; ancak Latince ve Gotçada da bulunan; Grekçede *átta* olan, Eski Slavcada ise *otici* şeklini almış başka bir kelimedenden daha bahseder; bu kelime, Benveniste'ye göre, diğerleriyle ve birbirleriyle alakasız olan, hatta Hint-Avrupa dil ailesi dışında olduğu varsayılan dillerde de,<sup>14</sup> örneğin Türkçe, Sümerce ve Bask dillerinde de kullanılmaktadır. Ancak sonradan Türkçeye başka bir Hint-Avrupa dil ailesine ait olduğu söylenen Farsçadan girmiş şekliyle 'peder' ile 'ata' arasında da bugün bile hala varlığını az çok hissettiren bir fark vardır: *pater*'in mitolojik olarak zengin bir çağrışımı vardır; *bu kelime Hint-Avrupa dil ailesinin "yüce Tanrı'sının sabit niteleyeni"dir*. Lewis'in *pater*'den el çabukluğuyla *patria*'ya atlamasını hatırlayarak, bir kez daha belirtelim: *pater* kelimesi, Benveniste'ye göre, Hint-Avrupa dil ailesinde, Tanrı'nın (ya da tanrısallık atfedilmiş varlıkların) "sabit niteleyeni"dir.

Örneğin, Jupiter isminde hitap biçimini oluşturur: Latince *Jupiter* ismi, "Semavi baba"ya hitap ediş biçimi olan "dyeu pater"dan biçimlenmiştir ['Ey Semavi baba(mız)']. Aynı şekilde Grekçede de, aynı hitap biçimi Zeus'a olmak kaydıyla, "Zeû pater" şeklindedir. Aynımsı Vedik *dyah pitāya* tekabül eden yalın haldeki *Diēspiter*'de de muhafaza edilmiştir. Benveniste, Latin, Grek ve Vedik örneklere ek olarak, Umbrayaca *Iupater* ile daha az bilinen, ancak ilginç olduğunu söylediği *Hesychius*'un Epirus'ta yaşayanların bir Tanrısının

14 Hint-Avrupa dil ailesinden varsayım olarak bahsetmemizin nedeni, bu tür dil ailesi tasniflerinin hem içerdikleri dillerle ve hem de dışarda tuttukları dillerle özellikle temel kelimelerin ortaklaşığı anlamında pek uyumamasıdır. Hint-Avrupa dili ailesi, Batı'nın üstünlüğü varsayımlarıyla birlikte ortaya çıkmış ve bu üstünlüğe destek sağlamış görünmektedir. Aşağıda üzerinde durduğumuz *patria* ve ilgili kelimelerin çözümlenmesi de bunun bir örneğidir. Ülkemizde bu konuda, ama en çok da Türkçe'nin ait görüldüğü Ural/Altay dil ailesinin konumu konusunda kafalar bir hayli karışık görünmektedir. Hem Hint-Avrupa ve Ural/Altay dillerinin sanki bir 'olgu'ymuş gibi görünmesi ve hem de Cumhuriyet'in kendisini sekülerleştirmedi, hatta sekülerleşmenin ne olduğuna kavramsal olarak bile hazır olmadan Osmanlı toplumsal, siyasal ve kültürel ortamının ürettiği kavramsallaşmaya tepki olarak uygulamaya koyduğu (millî değil) kavmiyetçi iddialardan birisi olarak Anadolu'nun eski halklarının Türklüğü yaklaşımı, bu konuyu daha da karıştırmıştır. Ne var ki kimi iddiaları tartışmaya açık olsa da Hint-Avrupa dil ailesine yönelik sağlam eleştirileri olan Osman Karatay'ın İran ve Turan adlı çalışması, örneğin Türklerin şamanlığına dair neredeyse hakikat mertebesine yükseltilmiş varsayımlara eleştirisi gibi başka yönleriyle de dikkat çekici bir önemi haizdir. Bkz., Karatay, 2015.

adı olduğunu zikrettiği *Deipāturos*'un da aynı niteliği haiz olduğunu belirtir. Kısacası, *pater*'in fiziksel baba ile hiç bir alakası yoktur; semavi babanın adıdır o (ya da onun yerini alacak olanın adıdır).<sup>15</sup> Burada Pasifik adalarında misyonerlik faaliyetlerinde bulunan W. G. Ivens adlı bir misyonerin gözlemlerine de yer veren Benveniste, söz konusu misyonerin adaların yerlileri için Kitab-ı Mukaddes'i Malenez diline çevirirken en çok zorlandığı ifadenin "Pater noster" ('[Göklerdeki] babamız') olduğundan yakındığını belirtir. Malenez dilinde fiziksel babadan başka bir 'baba' yoktur çünkü: onlar için "evrensel bir 'Baba' kavranılamaz bir şeydir" (Benveniste, 2006: 167). (Benveniste'nin burada 'Baba'yı evrenselleştiriverdiğine, yani semavi bir Baba fikrini normal olarak kabul ettiğine işaret etmekle yetinelim. Bu *pater* üzerine bütün söylediklerini etkileyecek bir husus olsa da.)

Eğer fiziksel babadan ziyade başka bir babayı ifade ediyorsa, *pater* nasıl bir babadır? Bu konuda Benveniste, çok fazla izahatta bulunmadan, iki şey söyler gibidir. *Pater* mitolojiden alınma ifadelerde görüldüğü üzere ilahi olana yakarma [divine invocation] biçimdir. Dolayısıyla bu alan soydaşlık tanımlamalarının "dışında" kalan bir alandır: "Kesin anlamıyla soydaşlığın dışındayız ve [kök olarak] \**pətər* şahsi anlamıyla 'baba'yı işaret etmez. Bunlar iki farklı fikirdir ve bazı dillerde karşılıklı olarak dışlayıcı [exclusive] olabilir" (Benveniste, 2006: 166).

İkincisi aslında Hint-Avrupa dillerinde de aslında fiziksel baba *atta*'yla ifade edilmiştir. Sadece Hint-Avrupa dillerinden Hititçede, Gotçada ve Slavcada yaşayan bu durum, elbette neden daha sonra 'baba'nın *pater*'e dönüştüğünü izah etme sorunu ortaya çıkarır. Benveniste bu izahata girişmek yerine *pater*'i soydaşlık ve akrabalık ilişkilerini tasnif etmek için modern anlamda antropolojik soydaşlık ve kandaşlık kavramlarının anlamlarını ilk biçimlendirenlerden olan Lewis Henry Morgan'dan beri kullanılan "sınıflandırıcı terimler" ve "betimleyici terimler" tasnifine sığınarak açıklamaya girişir<sup>16</sup> ve *pater*'i bir biçimde evrenselleştirerek "sınıflandırıcı bir terim" haline getirir: "Eğer bu dillerde [Hititçe, Gotça ve Slavcada] antik \**pətər*, *atta* ile

15 İsteyen burada Lacan'ın "babamın adı"na uzanan bir hat çizebilir.

16 Aslında hem Hint-Avrupa dil ailesindeki akrabalık ve soydaşlık terimlerinin içerdiği (tuhaflık demek için kullandığımız) kendine özgü olduğu aşmak için sınıflandırıcı soydaşlık ve betimleyici soydaşlık kategorisini ve hem de aşağıda ele alacağımız kardeşlik üzerinden ayrı bir fratri kavramlaştırmasını icat eden, 1818-1881 yılları arasında yaşamış Amerikalı hukukçu-antropolog Lewis Henry Morgan'dır. Garip bir biçimde Marxist tarih görüşünün (Hegel'den bile önce) yaslandığı ana kaynak olan Morgan'ın kavramlaştırması çeşitli revizyonlar geçirmesine rağmen bugün bile hala geçerliliğini korumaktadır. Sınıflandırıcı ve betimleyici kandaşlık ve soydaşlık kategorileri için bkz., Morgan, 1871; bunların hem uygulanması ve hem de fratriinin yeri için ise bkz., Morgan, 2015.

değiştirilmişse bunun nedeni \**pater*'in aslında sınıflandırıcı bir terim olmasıdır; bu 'erkek kardeş' [brother] ismini çalışırken teyidini bulacağımız bir olgudur" (Benveniste, 2006: 167). Doğrusu aşağıda 'erkek kardeş' kelimesi üzerinde dururken, tıpkı *pater*'de olduğu gibi bir bölünmeyle, bir ikiye ayrılma ile karşılaşacağız; lakin asıl soru, eğer *pater* fiziksel baba değilse onun nasıl bir baba olduğudur ve eğer fiziksel baba Hint-Avrupa dil ailesinde de *atta* idiye *pater*'e geçişin nasıl yaşandığı sorusudur. Benveniste bu hususta herhangi bir açıklamada bulunmaz (ayrıca, 'baba'nın 'sınıflandırıcı bir terim' olması, mesela 'amca'ya da 'baba' denmiş olması, kendi başına yeterli değildir). Hatta dönüşümü ters yüz ederek niye baba yerine *atta*'yı<sup>17</sup> kullanan dillerin (Hititçenin, Gotçanın, Slavcanın, Türkçenin) *pater*'ı da kullanmadığı sorusuyla meşgul olur. Cevabı aslında tabiatları itibarıyla aralarında ortak bir şeyler bulunmayan *polis* ile *civitas*'ın modern Batı uygarlığının tarihi açısından birleşmiş addedilmelerine benzer bir cevaptır:

İki terim [*atta* ve *pater*] hayli yaygın olarak birlikte var olabilirlerdi ve oldular da. Eğer *atta* bölgenin bir kısmında hakim olmuşsa, bu muhtemelen *dinsel fikirlerdeki ve toplumsal yapıdaki derin değişimler* nedeniyledir. Aslında, sadece *atta*'nın kullanıldığı yerlerde, "baba" bir tanrının yüce olarak hüküm sürdüğü antik mitolojiden artık herhangi bir iz kalmamıştır (Benveniste, 2006: 167).

Dikkat çekilmesi gereken yerlerin altını çizerek bir kez daha tekrar edelim: Eğer *pater* değil de *atta* bazı bölgelerde hakim kullanıma sahip olmuşsa, bunun "muhtemel" nedeni, "*dinsel fikirlerdeki ve toplumsal yapıdaki derin değişimler*"dir. Ama hangisinde yaşanmıştır söz konusu değişimler? *Atta*'yı kullananlarda mı, yoksa *pater*'ı kullananlarda mı? Aşıkardır ki Benveniste (ve aslında adına konuştuğu, bizdeki 'vatan' karşılığı *patria*'nın kullanıldığı diyarlardaki hakim düşünce), "*atta*'nın kullanıldığı yerlerde, 'baba' bir tanrının yüce olarak hüküm sürdüğü antik mitolojiden artık herhangi bir iz" kalmadığı yönündedir; demek ki *atta*'yı kullanan yerlerde daha evvelen mevcut

17 Şurası da tuhaftır ki bugün dahi Batı dillerinde 'baba' karşılığı kullanılan ve *atta*'dan gelen bir kelime vardır: İngilizce kullanıldığı haliyle, *dad*. Bu kelime, *atta*'yla köktaşır ve Galce *tad*, Litvanyaca *tėtė*, Sanskrit *tatah*, Çekçe, Grekçe ve Latince *tata* biçimini almıştır. Ne var ki genelde çocukların babalarına sesleniş biçimi olarak değerlendirilir ve 'asıl babalık' *pater*'e atfedilir. Muhtemelen yine 'baba' anlamına gelen ve bugün de örneğin İngilizcede çocukların babalarına seslenme ifadesi olan 'papa'yla aynı sınıfa yerleştirilir; lakin 'papa'nın kullanımı daha geç tarihe aittir. ('Papa', 'babacığım' anlamına Grekçe 'pappas'dan türetilmiştir). Türkçede Hristiyan din adamlarına hem 'papaz' hem de 'peder' denmesi, hatta bir erik türüne 'papaz eriği' denmesi dikkate şayandır. Aslında Benveniste de özellikle *atta*'nın *tata*'dan ayrılmayacağını ve *tata*'nın da "babaya duygusal olarak hitap etmenin geleneksel çocukça biçimi" olduğunu belirtir. Ancak bir kez daha belirtelim ki Grossfamilie Benveniste'ye musallat olmuştur ve 'baba'nın, fiziksel bir anlamı olsun olmasın, *pater* olduğuna kanidir. Bkz., Benveniste, 2006: 167.



olan anlam kalmamıştır. Normal olanı “‘baba’ bir tanrının yüce olarak hüküm sürdüğü antik mitoloji”de var olan kullanımdan neşet eden kullanımdır; diğerleri, normdan sapmadır.

Dolayısıyla, aslında hayli politik teolojik bir tanım da yapar: “*potestas* [iktidar, güç] münhasıran *patria*’dır [babaya aittir]” (Benveniste, 2006: 172). Bu ifade ile burada Roma hukukundaki *patria potestas*’ı kastettiği açık olsa da, ‘babaya ait’ bu gücün ya da iktidarın kaynağı, Jupiter ya da benzeri mitolojik örnekleri saymazsak, hiç de açık değildir. Ya da zaten ‘baba’ *Grossfamilie*’nin hakim figürü olduğunu kabul etmezsek; ki bu durumda bile *Grossfamilie*’nin nasıl kurulduğu ve ‘baba’nın hakimiyeti nasıl ele geçirdiği sorusu ortaya çıkar. Dolayısıyla elimizde, *Hint-Avrupa dil ailesinin* “‘yüce Tanrı’sunun sabit niteliğini” olarak *pater* dışında bir başka seçenek kalmamaktadır. *Pater* gökten zembille inmiş gibidir ve Gauchet’nin bahsettiği toplumun ya da *patria*’nın toplum ya da *patria* olabilmesi için gerekli bölünme, semavi baba ile fiziksel baba arasındaki bu bölünme üzerinden kurulmuştur. Toplum kendisini semavi bir baba, kendisinin “sabit niteliği” olan bir baba eşliğinde tanımaktadır, onun etrafında kendisini birleştirmektedir (klanın ya da aşiretin başka bir adı değil midir aslında bu?).

Ancak bu kuruluş ‘baba’nın “sabit niteliği”nin tespit edilmesiyle de tam gerçekleşmiş sayılmaz. Dikey bir hatta gerçekleşen ikili bölünmenin yukarıdaki, semavi kutbunun oluşumunu verir bu; ama adlandırma kendiliğinden ortaya çıkmaz. *Adı koyan da olmak zorundadır ve bu kutbun aşağı ayağında gerçekleşir.* Benveniste ‘baba’ ile tespit ettiği ikiliğin ‘erkek kardeş’ (yani, babanın oğulları) arasında da olduğunu göstererek bu ayağı da kurar.

*Grossfamilie*’nin, oğulların ekonomik gerekçelerle ayrılmasıyla dağılmaya ya da parçalanmaya başladığını gördük. Benveniste bu dağılmanın bir izini de Hint-Avrupa dil ailesi içinde yalnızca Grekçede gerçekleşen bir dönüşümde görür. Başka bir ifadeyle, Benveniste’e göre, Hint-Avrupa ailesinden yalnızca Grekçede, diğer dillerde görülmeyen bir ayrışma ortaya çıkmıştır. Hint-Avrupa dillerinin “‘geniş’ anlamı”nı muhafaza eden Grekçe, ‘erkek kardeş’ anlamında, bir yandan (Sanskrit *bhrātar*, Avestaca *brātar*, Latince *frāter*, Eski Farsça *brathir*, Gotça *broþar*, Eski Slav *bratrŭ* veya *bratŭ*, Eski Prusyaca *brati*, Tokarca *prācer*’la birlikte) *phrāter*’e sahiptir (Türkçeye de Farsçadan geçmiş haliyle ‘birader’); ama diğer yandan da ‘(erkek) kardeş’ için *adelphós*’u (ve kız kardeş için de *adelphē*’yi) ortaya çıkarmak durumunda kalmıştır. Benveniste, Grekçeye özgü olduğunu belirttiği bu hususiyeti, *adelphós*’u tam olarak bizdeki ‘kardeş’in eski biçimi ‘karındaş’a mahsus kılarak izah eder. *Adelp-hós* (ya da kız kardeş anlamındaki *adelphē*) aynı evebeynden doğan, kandaş

olan kardeşler için kullanılmaktadır. Yine de aralarında şöyle bir fark vardır: “*phrâter* aynı babayla bağ açısından tanımlanır, *adelphós* ise aynı anneye bağ tarafından”. Ama hangi baba? *Pater* olarak baba mı yoksa *atta* olarak baba mı?

*Phrâter*'ın babayla bağı açısından tanımlanması, illa ki kardeşlerin aynı babadan olma anlamına gelmez. *Phrâter* “mistik” bir biçimde bir araya gelmiş “kardeş”lerin birlikteliğidir, bir ‘biraderler birliği’dir; “mistik bir biçimde aynı babadan olduklarını ileri sürerek” kardeşlik temelinde kurumsallaşmışlardır: “Aslında, *phrâter* kandaş olan erkek kardeş anlamına gelmez; kelime, *mistik bir ilişkiyle [akrabalıkla] bağlanmış* olanlara ve kendilerinin *aynı babanın zürriyetinden olarak* düşünenlere uygulanır” (Benveniste, 2006: 168; vurgu eklendi). Ya da daha açıklayıcı başka bir ifadeyle:

‘Erkek kardeş’ ile ‘kız kardeş’ arasındaki antik tezat, şu farka dayanır: bütün erkek kardeşler aynı babadan *mistik* bir biçimde inen bir *fratri* [phatry] oluşturur. Dişil ‘fratrilere’ yoktur. Ancak yeni bir soydaşlık kavrayışıyla kandaşlık vurgulandığında -ki bu tarihsel Grekçede karşılaştığımız durumdur-, betimleyici bir terim zorunlu hale gelir ve bu erkek ve kız kardeş için aynı olmalıdır. Yeni isimlerde cinsiyetin morfolojik nişaneleriyle (*adelphós*, *adelphê*) yapılır. Görünüşe göre bunun gibi küçük olgular, Grek soydaşlık kelime dağarcığının geçirdiği derin dönüşüme ışık tutar (Benveniste, 2006: 175; vurgu eklendi)

Bilebildiğim kadarıyla “küçük olgular”ın nasıl “derin dönüşüm” meydana getirebileceğine dair tek ciddi itiraz Derrida’dan gelmiştir (Derrida, 1997: 96-98). Zaten Benveniste’deki kardeşler arasındaki mistik bağa ilk dikkat çeken de odur. Lakin Derrida dönüşümü *philia* (arkadaşlık, arkadaşça ya da kardeşçe sevgi) üzerinden izah etmeyi ve bunu ‘arkadaşlık politikası’na, oradan da demokrasiye ve Schmittçi bir ‘siyasal’ anlayışına bağlamayı tercih eder.<sup>18</sup> Oysa bu ufak olgular üzerinden yaşanan derin dönüşüm, hatta kendi

18 Derrida’nın ‘baba’ yerine ‘oğullar’ üzerine yoğunlaşması elbette peşine düşülecek bir durumdur. Ancak burada ‘asal baba’ ve ‘asal oğul(lar)’ meselesine girmemiz gerekebilir. Üzerinde çalışılması gereken bir husus olarak şunu belirtmekle yetinelim: İsa geldiğinde Yahudilerin şaşkınlığı onun bir taklit ya da eski bir iddianın yeni bir hali olabileceği endişesi üzerine kuruludur. Her ne kadar kabaca ifade etmek gerekirse Yahudilerin İsa’ya itirazının onun mesihliği (ya da krallığı) üzerine olduğuna dair bir kabul varsa da, ‘oğulluk’ üzerine de bir itiraz var gibidir. İsa, İshak’ın bir taklidi ya da yenilenmesi olarak değerlendirilmektedir: “Nasıl babasız doğum? Asıl babasız doğum İshak’ta gerçekleşmemiş miydi?” itirazı üzerine (bu itirazın, İshak’ın hem Sara artık kısır bir ihtiyarken ‘mucizevi’ bir biçimde doğmuş olmasıyla alakası literatür içinden ayrıca araştırılmalıdır); yine de İshak ile İsa arasında bir özdeşleşme de kurulacaktır: “Her iki din de (yeterince tuhaf bir biçimde) çarmıhın [cross] figürü etrafında çakıştıkça [cross] ‘Yahudi-Hristiyan’ vücut bulur ve hikayeyi [İshak’ın İbrahim tarafından kurban edilmesi kıssasını] mucizeyi gerçekleştiren, telafi edici aynı kan damarıyla [vein] bağlantılandırarak benzeri bir micaz [vein] içinde okur. Hristiyanlıkta kuzu ile oğul bir hale gelir; ikinci, büyük İshak gerçekten ölür ve yeniden doğar; bazı dönemlerde ve teolojilerde diğerlerinden daha açık bir biçimde kucaklanan bir mantıkla, yaralar (stigmata) üreticidir; çünkü yeni hayat o yaralardan doğar... Yeterince tuhaf bir biçimde, Yahudi İshak’ı Hristiyan İsa’sına tekinsiz bir benzerlik taşır ve tıpkı Hristiyan tipolojisi İsa-İshak’ın sırtında odundan bir çarmıh oluşturduğu gibi, bazı midraşlar da İshak’ı kendi çarmıhını taşıyor olarak tahayyül eder”; “İsa-İshak”tır, çünkü “Yahudiler için oğul, İshak’tır, Müslümanlar için İsmail’dir, Hristiyanlar

aralarında ortak bir şeylere sahip olmayanların tarihsel gelişmeler nedeniyle birbirlerine bağlanmasına yol açacak kadar “derin” dönüşüm, öncelikle ‘baba’daki bu ikili yapıdan kaynaklanır. Başka bir ifadeyle, Grekçede aynı babaya, ancak fiziksel babaya değil mitik bir babaya *mistik bir biçimde* bağlı olanların kardeşliği ile aynı fiziksel ebeveynden karındaşların kardeşliği arasındaki ayrışmayı, bölünmeyi, çifte hareketi zaten Benveniste daha önceden ‘baba’ üzerinden kurmuştu.

İşte Grekçedeki ‘baba’ yanında ‘erkek kardeş’ üzerinde yaşanan bu ayrışma üzerinden akrabalık ve soydaşlık antropolojisinde *fratri* diye ayrı ve açıkçası hem Hint-Avrupa dil ailesi içinde ve hem de başka dil ailelerinde olmayan farklı bir alanın açılmasına da neden olacak, dahası daha sonraki bütün Batılı vatan (*patria*) kavrayışını da yönetecek bir ayırım, Grekçede bir yandan mistik bir kardeşlik ve diğer yandan karındaş bir kardeşlik ayırımına da yol açacak bir ayırım, bu iki kutup arasındaki bölünmeyi doğuran hat üzerinden kurulur. *Polis* de, (aralarında herhangi ortak bir şey olmamasına rağmen, tarihsel gelişmelerin birlikte anılmayı gerekli kıldığı) *civitas* da:

[Fratriye geldiğimizde] ortak bir soya dayalı olarak kurulan [başka bir ifadeyle *Grossfamilie* biçiminde oluşan] bir gruptan “erkek kardeşler” bütünlüğü tarafında oluşmuş bir gruba geçeriz. Bunlar kan kardeşleri değildir, ama kendilerini ortak bir atadan gelmiş kabul etmeleri nedeniyle erkek kardeşlerdir. Bu mitik akrabalık [ya da ilişki; relationship] derin bir biçimde Hint-Avrupalı bir nosyondur; Grekçe de orijinal *phrâter* anlamını başka bir dilden çok daha iyi muhafaza etmiştir. Grekçedeki benzer *patér* terimi için de durum budur (Benveniste, 2006: 258).

İşte *polis* aslında bu ikilinin kendilerini ikiye bölmesinden oluşan bir bütündür. Greklerde (ve Latinlerde) Gauchet’in bahsettiği toplumun toplum olabilmesi için kendini bölmesi gerekliliği, *polis*’te ve *civitas*’ta ‘baba’ ve ‘erkek kardeşler’ arasındaki bölünmeden oluşmaktadır. Öyle ki bu Hristiyanlığa da miras kalacak bir oluşum olarak kendisini gösterecektir: “Hristiyanlaşma sırasında, *frater* [yani, *phrâter*; erkek kardeş], ... tamamıyla dini bir anlam yüklenmiştir, ‘dinde erkek kardeşler...’ olmuştur” (Benveniste, 2006: 175).<sup>19</sup> İşte mistik olarak ortak bir ‘baba’ya ait olduğunu düşünen, Benveniste’nin

---

için hem İshak’tır ve hem de İshak-İsa’dır”. Bkz., Sherwood, 2004: 836-37 ve 831. Elbette İslam için oğulluğun buradaki denklemden farklı olup olmadığı tartışmalıdır ve üstelik Hristiyanlar İsa’yı ‘oğul’ İshak’a yaklaştırdıkça, Yahudileri İsmailileştireceklerdir (hatırlayın, Melville’in *Moby-Dick*’inin açılış cümlesi, Derrida’nın da sık sık tekrarladığı bir ifadeyle, “Bana İsmail deyin”dir), ancak bu ayrı bir meseledir.

19 Burada Benveniste “kız kardeşleri” de ekler; ancak kız kardeşin etimolojisine girmek istemediğimizden, burada sadece “erkek kardeş” kısmını aldık. Sadece şunu belirtelim: “kız kardeş” aslında hep kandaş ve soydaş bir temelde tanımlandığından, *fratri* gibi bir mistik bir biçimde ortak bir ataya sahip ‘kız kardeşlik’ birimi olmadığından, bu son alıntı, Hristiyanlıktaki anlamı baki kalmak şartıyla, hayli sorunludur.

iddialı bir biçimde “Hint-Avrupa bir nosyon”dur demesine rağmen, kendi çözümlmelerinden çıkarsayacağımız üzere, sadece Grekçeye (oradan da Latinceye), yani Hint-Avrupa dil ailesinin küçük bir bölümüne ait olan ‘mistik bir biçimde teşekkül etmiş’ bir “‘erkek kardeşler’ bütünlüğü”dür ki Lewis’in ortak bir kent anlamında kullandığı *patria*’yı ortaya çıkaracaktır; buradan da, o da çok sonraları, kendisini bu kentten bir mensubu olarak gören ‘patriot’ üretilecektir. Öyleyse özetleyelim: *patria*, fiziksel bir baba olmayan, aslında *Hint-Avrupa dil ailesinin “yüce Tanrı’sının sabit niteleyeni”* olarak kabul edilen (Jupiter ya da Zeus gibi) bir ‘babaya ait olma’ anlamında, kendilerini *mistik bir biçimde* bir ‘babaya ait’ olarak düşünen ‘erkek kardeşler’in yurdu. Adlandırmayı yapan ‘erkek kardeşler’dir, *patria* onların eseridir. *Patria, mistik ve mitik bir kardeşlik pakıdır.*<sup>20</sup>

Zaten Orta Çağlar’da (kente ya da aynı yurda değil) bir krala ya da lorda bağlılık ya da sadakat anlamına gelecek olan *patria*’nın 18. yüzyılda ‘patriot(izm)’le birlikte kazandığı anlam da, bu paktın yeniden hatırlanmasından oluşacaktır: “babavatan sevgisiyle hareket ettiğinden emin olan vatansever [patriot], bu ülkenin ‘baba’sı olan ‘*pater patriae*’yle, yani hükümdarla rekabete girer. İdeal-tipik bir ifadeyle, vatanseverler bizzat ‘baba’dırlar, yeni, hür, henüz oluşturulması gereken bir anayasanın babalarıdır ve bu anayasanın görevi, gerçek hükümdara asıl işlevini, yani meşru ve adil bir yönetimin uygulayıcısı olma görevini hatırlatmak olacaktır ... Babavatan sanki babasızlaştırılmıştır. Bunun yerine yeni, kolektif bir eylem öznesi ortaya çıkar, babavatanın kendisi ortak velinimet olur, daha açık bir ifadeyle: cumhuriyet. Ülkenin babası (*Landesvater*) da ... en iyi ihtimalle ‘babavatanın babası’na (*Vaterlandsvater*) dönüşür, babavatan burada özne olur, baba da onun sıfatı. Yani eylem öznesi ülkenin babasından babavata geçer” (Koselleck, 2009: 228).<sup>21</sup>

Başka bir ifadeyle, aslında *patria*, antik çağlarda bir Jupiter veya Zeus hüviyetinde olan yerel ya da bölgesel tanrı-babaların, *atta* değil *pater* olan,

20 Weber, “Her şeyden daha çok tam gelişmiş antik ve Orta Çağ kenti bir kardeşlik iştiraki [fraternal association] olarak oluşmuş ve yorumlanmıştır. Dolayısıyla, bir kural olarak bu kentler, kentlilerin [burgher] iştiraki kültüne karşılık gelen mukabil bir dinsel simgeye sahipti. Genelde kentliler için geçerli olan bir kent-tanrı ya da kent-azizi vardı” der. Ayrıca klanların fraternal kurumlaşmalar için parçalandığından bahseder. Bzk., Weber, 1996: 96. Aslında bütün anlattıklarımızı, açmazlarıyla beraber, örneğin aslında “vatandaş” denilen şeyin bir klan üyesi olmak anlamına geldiği meselesi de dahil, Weber üzerinden de anlatabilirdik. Ancak biz “kent”i değil *patria*’yı konu ediniyoruz.

21 Koselleck’in Türkçeye çevrilmesi sırasında “babavatan” anlamına gelen kelime, ‘baba’yla ilişkinin belirtildiği yerlerde bile, düz bir çeviriyle “anavatan” haline getirilmiş. Ancak Almanca metinle de kıyaslayarak, “anavatan” geçen yerleri, Türkçede ifade ediş o şekilde olmasa bile “babavatan” kelimesi ile değiştirdik. Bu durum bile Batılı *patria* ile vatan kavrayışları arasındaki bakışimsızlığı gösterir mi, ayrıca araştırmak gerek. Bkz, Koselleck, 2006.

fiziksel değil mistik bir şekilde bağlı olunan tanrı-babaların yurdu anlamından Orta Çağlarda bir lorda veya krala, ülkenin hükümdarına bağlılık anlamına dönüşmüş; 18. yüzyılla birlikte ise “kendisini egemenler ile tebaa arasına” yerleştiren, kendisine “iyi yurtaş” diyen, profesyonel ‘vatanseverlik’ (patriotizm) ideolojisinin ortaya çıkışıyla birlikte ‘baba’ya (yani, hükümdara) karşı çıkan kardeşlerin, bir özne olarak babavatana havale ettikleri bir kolektivitinin temsilciliğini üzerlerine almaları anlamında bir *patria* haline gelmiştir. Kısacası, Lewis’in bahsettiği Batı’daki siyasi anlam, Batı’da *patria*’nın neredeyse ‘ebed müddet’ siyasi olduğu nispetine çok fazla dayanacak bir anlam değildir. *Patria*’nın siyasi anlam kazanması, *patriot*’un ortaya çıkışıyla hemen hemen eşzamanlıdır.

Ya Grek veya Latin diyarının *patria*’sı? Benveniste’in *Dictionary*’sinde *patria* kelimesi, *potantes patria* gibi terkip halini almış ve babalık hukukunu vaz eden kaidelere değinilen yerler dışında, kendi başına üç yerde geçer. Bunlardan ikisi onun *pater*’la ilişkisini gösterecek bir şekildedir. Üçüncüsü ise ilginçtir ve Benveniste bunun üzerinde pek durmaz: Burada Virgil’den Latince bir ifadeye yer verir: *Hic domus, hic patria est*; ‘evimiz neresiyse, vatanımız da orasıdır’. Benveniste’ye göre, Virgil, burada *domus* (yani, hane ya da ev) ile *patria*’yı, “toplumsal ve moral nosyonlar alanının ortak üyeliğinde” birleştirmektedir. Ancak bu ifade “toplumsal ve moral nosyonlar alanı”nı geniş bir şekilde birleştiren bir ifade olmayabilir. Bir soru olarak ifade edelim: *Patria*, Latin diyarında da, antik dönemlerde, *domus*’un avlusu ya da Anadolu’da kullanılan bir ifadeyle ‘hayat’<sup>22</sup> anlamına da gelmiş olabilir mi? *Grossfamilie*’nin ortak hayat alanı olarak düşünülen bir ‘hayat’ı?

22 Andreas Tietze, Anadolu Türk diyalektlerinde “hayat”ın “avlu, ev bahçesi; sofa, koridor, salon; balkon” anlamlarına geldiğini; “(bir bahçenin etrafındaki) duvar” anlamındaki Arapça “ha’it” kelimesinden türediğini belirtir (Tietze, 2016: 430); ayrıca Tietze, kelimenin “Anadolu mimari tarihinde uğradığı mana gelişmesi” için ise okuyucusunu Doğan Kuban’ın Türk ‘Hayat’lı Evi çalışmasına yönlendirir. Kuban ise kelimeyi, “çevrili açık alan (yani avlu)” biçiminde tanımlar; kullanım açısından ise “evin solumum ve sindirim sistemi”ne benzeter (Kuban, 1995: 137-142). Carel Bertram’ın Türk Evinin Hayal Etmek’inin indeksinde oryantalist merakı işaret eden “harem” ya da “hamam” kelimelerine yer verilmişken, “hayat” kelimesine yer verilmemiştir. Dolayısıyla Bertram’ın hayali Türk evinde “hayat”ın ne kadar yer aldığı ayrıca araştırılması gereken bir meseledir (Bertram, 2012).

## Kaynakça

- AHRONHEIM, A. (26 Eylül 2018), "Pentagon to remove Patriot missile defense systems from the Middle East", *The Jerusalem Post*.
- ANCONA, R. (2008), "Introduction", *The Odes of Horace* içinde, Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- BENVENISTE, É. (2016), *Dictionary of Indo-European Concepts and Society*, çev. E. Palmer, Chicago: HAU Books.
- BERTRAM, C. (2012), *Türk Evini Hayal Etmek: Eve Dair Kolektif Düşler*, çev. M. Ratip, İstanbul: İletişim Yayınları.
- DERRIDA, D. (1997), *The Politics of Friendship*, çev. George Collins, Londra: Verso.
- DERRIDA, D. (2005), *Rogues: Two Essays on Reason*, çev. P. Brault ve M. Naas, Stanford: Stanford University Press.
- DİVİTÇİOĞLU, S. (1987), *Kök Türkler (Kut, Küç ve Ülüg)*, İstanbul: Ada Yayınları.
- DİVİTÇİOĞLU, S. (2016), *Orta Asya Türk İmparatorluğu*, İstanbul: ALFA.
- DUMEZIL, G. (2012), *Mit ve Destan I: Hint-Avrupa Halklarının Destanlarında Üç İşlev İdeolojisi*, çev. A. Berktaş, İstanbul: YKY.
- DUMEZIL, G. (2016), *Mit ve Destan II: Hint Avrupa Destanlarının Tipleri: Bir Kahraman, Bir Büyücü, Bir Kral*, çev. A. Berktaş İstanbul: YKY.
- DUMEZİL, G. (2018), *Mit ve Destan III: Roma Tarihleri*, çev. A. Berktaş, İstanbul: YKY.
- DURGUN, S. (2011), *Memalik-i Şahane'den Vatan'a*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- GAUCHET, M. (1994), "Primitive Religion and the Origins of the State", çev. K. Weinstein, *New French Thought: Political Philosophy* içinde, der., M. Lilla, New Jersey: Princeton University Press, s. 116-122.
- GAUCHET, M. (2013), "Anlam Borcu ve Devletin Kökenleri: İlkelerde Din ve Siyaset", çev. O. Erözden, *Devlet Kuramı* içinde, der., Cemal Bali Akal, Ankara: Dost Kitabevi, s. 33-67.
- HOMER, (1991), *The Illiad*, çev. Robert Fagles, New York: Penguin Books.
- HOMEROS, (2008), *İlyada*, çev. Azra Erhat ve A. Kadir, İstanbul: Can Yayınları.
- HORACE, *The Odes of Horace*, çev. Jeffrey H. Kaimowitz, Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- KANTOROWICZ, E. H. (1951), "Pro Patria Mori in Medieval Political Thought", *The American Historical Review*, 56 (3), s. 472-492.
- KARATANI K. (2018), *İzonomi ve Felsefenin Kökleri*, çev. A. N. Bingöl, İstanbul: Metis Yayınları.
- KARATAY, O. (2015), *İran ile Turan: Eskiçağ'da Avrasya ve Ortadoğu'yu Hayal Etmek*, İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- KOHT, H. (1947), "The Dawn of Nationalism in Europe", *The American Historical Review*, 52 (2), s. 265-280.
- KOSELLECK, R. (2006), "Patriotismus: Gründe und Grenzen eines neuzetlichen Begriffs", *Begriffsgeschichten: Studien zur Semantik und Pragmatik der Politischen und Sozialen Sprache* içinde, Frankfurt: Suhrkamp, s. 218-139.

- KOSELLECK, R. (2009), "Vatanserverlik: Yeniçağa Ait Bir Kavramın Temelleri ve Sınırları", *Kavramlar Tarihi: Politik ve Sosyal Dilin Semantiği ve Pragmatigi Üzerine Araştırmalar* içinde, çev. Atilla Dirim. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 226-246.
- KUBAN, D. (1995), *Türk "Hayat"lı Evi*, İstanbul: T.C. Ziraat Bankası Kültür Yayınları.
- LAWLOR, L. (2006), *The Implications of Immanence: Towards a New Concept of Life*, New York: Fordham University Press.
- LEFORT, C. (2006), "The Permanence of the Theologico-political?", çev. D. Macey, *Political Theologies: Public Religion in a Post-Secular World* içinde, der. H. de Vries ve L. E. Sullivan. New York: Fordham University Press, s. 148-187.
- LEWIS, B. (1993), "Contry and Freedom", *Islam and the West* içinde, Oxford: Oxford University Press, s. 166-173.
- LEWIS, B. (1991), "Watan", *Journal of Contemporary History*, 25, s. 523-533.
- MASTNAK, T. (2002), *Crusading Peace: Christendom, the Muslim World, and Western Political Order*, Berkeley: University of California Press, Berkeley.
- MORGAN, L. H. (1871), *Systems of Consanguinity and Affinity of the Human Family*, Washington, The Smithsonian Institution.
- MORGAN, L. H. (2015), *Eski Toplum*, çev. Ünsal Oskay İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- NANCY, J.-L. (2006), *Özgürlük Deneyimi*, çev. A. Ufuk Kılıç, İzmir: ARA-lık Yayınları.
- ÖZKAN, B. (2012), *From the Abode of Islam to the Turkish Vatan: The Making of a National Homeland in Turkey*, New Haven: Yale University Press.
- POST, G. (1953), "Two Notes on Nationalism in the Middle Ages", *Traditio*, 9, s. 281-320.
- SHERWOOD, Y. (2004), "Binding-Unbinding: Divided Responses of Judaism, Christianity, and Islam to the 'Sacrifice' of Abraham's Beloved Son", *Journal of the American Academy of Religion*, 72 (4), s. 821-861.
- TIETZE, A. (1016), *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati Üçüncü Cilt (F-J)*, Ankara: TÜBA.
- WEBER, M. (1996), *The City*, çev. D. Martindale ve G. Neuwirth, New York: The Free Press.